

Олександр ДРОЗДОВ
кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України
доцент кафедри кримінального процесу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого), адвокат,
член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України,
Перший проректор Вищої школи адвокатури,
Член Науково-консультативної ради при Верховному Суді

Олена ДРОЗДОВА
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінального права і правосуддя
(Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка С. Дем'янчука), адвокат
помічник Першого проректора
Вищої школи адвокатури

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ¹ У СПРАВІ “НАВАЛЬНИЙ ПРОТИ РОСІЇ (2)”

Стаття 5 (Право на свободу та особисту недоторканність)² Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод³

1 Далі — ЄСПЛ, Європейський Суд, Старсбурзький суд або Суд.

2 «1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

- а) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
- б) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
- в) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
- г) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;
- д) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
- е) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

Навальний проти Росії (№ 2) (заява № 43734/14, рішення від 9.4.2019 року [Секція III])⁴

Європейський Суд ухвалив рішення що домашній арешт та обмежувальні заходи щодо активіста опозиції Навального порушили Конвенцію

У рішенні по справі Навальний проти Росії (№ 2) ЄСПЛ одноголосно постановив, що мало місце: порушення статей 5, 10 (свобода вираження поглядів) і порушення статті 18 (межі застосування обмежень прав) Конвенції.

Справа стосувалася тримання пана Навального під домашнім арештом під час кримінального розслідування проти нього і обмежувальних заходів, накладених на нього протягом цього часу.

Суд встановив, що рішення про арешт не був обґрунтованим, особливо з огляду на той факт, що не існувало ризику втечі пана Навального і спроби уникнути розслідування.

Обмеження, накладені на нього, в тому числі суворі обмеження його спілкування, не були пропорційними звинуваченням в скоєнні кримінального злочину, з якими він зіткнувся. Також було очевидним, що до нього ставилися в такий спосіб для того, щоб згорнути його громадську діяльність.

Основні факти. Заявник, Олексій Анатолійович Навальний, є громадянином Росії, який народився У 1976 році і мешкає у м. Москва

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту "с" пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судові засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.».

3 Далі – Конвенція, КЗПЛ.

4 URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192203>.

(Росія). Він є учасником кампанії боротьби з корупцією та опозиційним політичним активістом.

У лютому 2014 року заявник був поміщений під домашній арешт під час розслідування разом з його братом за стверджване шахрайство і відмивання грошей стосовно двох компаній, Multidisciplinary Processing Ltd та Yves Rocher Vostok Ltd.

Під час розслідування він отримав попередження про поїздку в Московську область без належної процедури отримання дозволу та був двічі заарештований після відвідування судових засідань в Москві для того, щоб почути вирoki особам, які брали участь у політичному мітингу у травні 2012 року та відвідав нерухому демонстрацію того вечора, коли були оголошені вирoki. У лютому 2014 року він був поміщений під домашній арешт, який був продовжений декілька разів. Він був заснований на ризику того, що він може переховуватися під час розслідування, погрожувати свідкам або продовжувати свою злочинну діяльність.

Рішення містило обмеження. Йому було заборонено спілкуватися з будь-ким, окрім його безпосередньої родини або адвокатів; отримувати або надсилати будь-яку кореспонденцію; використовувати будь-які засоби зв'язку або Інтернет; робити заяви в ЗМІ про його кримінальну справу.

Йому був наданий браслет для відстеження і було заборонено їздити на роботу, гуляти, виконувати доручення або виходити зі своєї квартири, окрім участі в процесуальних діях та незапланованих візитах лікаря.

У серпні 2014 року Замоскворецький районний суд звузив заборону спілкування до його спілкування з будь-якою особою, залученою в його кримінальну справу як свідка.

У жовтні той самий суд скасував заборону публічних коментарів, оскільки це не відповідало Кримінально-процесуальному кодексу. Він також зазначив, що в той час забороненими засобами спілкування залишалися радіо та телебачення.

У грудні 2014 року пан Навальний та його брат були визнані винними у звинуваченнях щодо МРК та Yves Rocher Vostok. Заявник отримав умовний вирок до трьох з половиною років ув'язнення і штраф, хоча штраф був скасований за його апеляцією.

У січні 2015 року він публічно оголосив, що відмовився виконувати домашній арешт, зняв свій браслет і поїхав у свій офіс. Він вказав, що йому

не було надане письмове продовження рішення про домашній арешт протягом встановленого законом терміну. Його не зупинили та не покарали.

Скарги та процедура. Посилаючись на статтю 5 Конвенції заявник скаржився на свій домашній арешт, який тривав 10 місяців, зокрема, тому, що цей захід був непотрібним і свавільним.

Він також скаржився відповідно до статті 10 Конвенції на те, що заходи проти нього протягом цього часу були спрямовані на перешкоджання здійснення ним громадської і політичної діяльності, а також стверджував відповідно до статті 18 Конвенції, що заходи були політично мотивованими.

Заява була подана до ЄСПЛ 6 червня 2014 року.

Рішення Суду.

Щодо статті 5 Конвенції.

“(a) Загальні принципи

55. Суд нагадує, що стаття 5 Конвенції закріплює фундаментальне право, а саме захист особи від свавільного втручання держави в її право на свободу. При проголошенні "права на свободу" пункт 1 статті 5 передбачає фізичну свободу особи; його метою є забезпечення того, щоб ніхто не був позбавлений цієї свободи свавільно. Це не стосується лише обмежень на свободу пересування; такі обмеження регулюються статтею 2 Протоколу № 4. Підпункти (a) - (f) статті 5 § 1 містять вичерпний перелік допустимих підстав, за якими особи можуть бути позбавлені волі, та жодне позбавлення волі бути не може бути законним, якщо воно не підпадає під одну з цих підстав. Там, де йдеться про «законність» тримання під вартою, включаючи питання про дотримання «процедури, встановленої законом», Конвенція по суті стосується національного законодавства і встановлює обов'язок дотримуватися матеріальних і процесуальних норм національного права. Проте відповідність національному законодавству не є достатнім: пункт 1 статті 5 вимагає, крім того, що будь-яке позбавлення волі має відповідати меті захисту особи від свавілля. Основним принципом є те, що довільне затримання не може бути сумісним з пунктом 1 статті 5 і поняттям «свавілля» у пункті 1 статті 5, що виходить за межі невідповідності національному законодавству, так що позбавлення волі може бути законним відповідно до положень внутрішнього законодавства, але все ще свавільним і, таким чином, суперечитиме Конвенції (див. Creangă проти Румунії [ВП], № 29226/03, § 84, 23 лютого 2012 року).

56. Як загальний принцип, тримання під вартою буде вважатися «свавільним», коли, незважаючи на дотримання букви національного законодавства, існує елемент недобросовісності або обману з боку влади (див. *Сааді проти Сполученого Королівства* [ВП], № 13229/03, § 69, ЄСПЛ 2008, та ін. цит. справи). Умова про відсутність свавілля вимагає того, щоб і рішення про затримання, і виконання затримання справді повинні відповідати меті обмежень, дозволених відповідним підпунктом пункту 1 статті 5. До того ж повинно існувати певне співвідношення між підставою дозволеного позбавлення волі, на які посилається влада та місцем і умовами утримання (там само). В контексті підпунктів (b), (d) та (c) поняття свавілля також включає оцінку того, чи було затримання необхідним для досягнення поставленої мети; аналогічно, затримання відповідно до пункту 1 (c) статті 5 повинно також передбачати вимогу пропорційності (див. *Ладент проти Польщі*, № 11036/03, §§ 54-56, 18 березня 2008 року).

57. Згідно з прецедентною практикою Суду, домашній арешт вважається, з огляду на його ступінь і інтенсивність, позбавленням волі у значенні статті 5 Конвенції (див. *Бузаджи проти Республіки Молдова* [ВП]). № 23755/07, § 104, ЄСПЛ 2016 (витяги) та цитовані там справи). Суд постановив, що цей вид позбавлення волі вимагає відповідних і достатніх підстав, як і досудового ув'язнення. Вона зазначила, що поняття «ступінь обмеження» та «інтенсивність обмеження» у прецедентній практиці, як критерії застосовності статті 5, стосуються виключно ступеня обмеження свободи пересування, а не відмінностей у комфорті або внутрішнього режиму у різних місцях утримання. Таким чином, Суд застосовує ті ж критерії для позбавлення волі, незалежно від того, де заявник утримувався (там же, §§ 113-14).

(b) Застосування вищезазначених принципів у цій справі

58. Беручи до уваги обставини домашнього арешту заявника, описані в пунктах 16-17 вище, з урахуванням прецедентної практики, згаданої у пункті 57 вище, Суд вважає, що під час застосування до нього таких заходів у період з 28 лютого 2014 року по 5 січня 2015 року, тобто понад десять місяців, становив позбавлення волі у сенсі статті 5 Конвенції.

59. Позбавлення свободи заявника було обґрунтовано лише в тому випадку, якщо воно було законним, зокрема, за умови, що воно не було

свабільним і що воно відповідало одній з допустимих підстав для позбавлення волі, зазначених у підпунктах (а) - (f) пункту 1 статті 5, у цьому випадку, ймовірно, підпункти (b) або (c). Суд вважає, що період домашнього арешту між 30 грудня 2014 року та 5 січня 2015 року являв собою продовження домашнього арешту, який застосовувався як тимчасовий захід, оскільки його було визначено судом як продовження «досудового ув'язнення». Він не може погодитися з твердженням Уряду, що цей період підпадає під дію підпункту (а) пункту 1 статті 5, оскільки заявник був засуджений до умовного позбавлення волі, що, як правило, тягне за собою звільнення, а не домашній арешт.

60. Суд зазначає, що рішення про домашній арешт було ухвалено, насамперед, на підставі того, що заявник порушив попередній запобіжний захід, зобов'язавшись не залишати Москву під час розслідування, мабуть, вказуючи на ризик втечі. Хоча ризики того, що він може вплинути на свідків, продовжувати свою злочинну діяльність, знищувати докази і перешкоджати ходу кримінального провадження, також було зазначено серед підстав, суд не навів жодних конкретних фактів, які не були виявлені за попередні чотирнадцять місяців, що свідчило б про виникнення цих ризиків. Суд, зі свого боку, зазначає, що у матеріалах справи не розкрито жодних існуючих раніше чи нових обставин, які б вказували на намір заявника спробувати вплинути на свідків або неправомірно перешкодити кримінальному провадженню, яке на той час було на початкових етапах.

61. Суд зазначає, що 17 грудня 2012 року слідчий прийняв рішення, що дозволило заявникові поїхати до Московської області, за умови зобов'язання повідомити слідчому про будь-які такі поїздки. У рішенні не вказувалося, чи потрібно повідомляти про поїздки до або після їх проведення; він також не вимагав від заявника подальшої згоди.

62. Крім того, Суд зазначає, що протягом чотирнадцяти місяців від дати зобов'язання не залишати Москву, заявник регулярно з'являвся до слідчого і брав участь у процесуальних діях, коли це було потрібно. Він взяв на себе ініціативу повідомити слідчого про свої поїздки до Московської області наприкінці грудня 2013 року та на початку січня 2014 року, і ніщо в матеріалах справи не вказує на намір втечі або іншим чином перешкоджати просуванню розслідування. Суд не може забувати про інтенсивність спостереження, до якого був підданий заявник у період до того, як він був поміщений під домашній арешт. З поданих урядом доказів видно, що органи

влади знали про його діяльність значною мірою і зберігали ретельну документацію (див. пункт 46 вище). З прикладу звітів про нагляд, поданих до Суду, оскаржувані поїздки, здається, є сімейними екскурсіями, не пов'язаними з розглянутою кримінальною справою.

63. Суд не бачить розумного пояснення того, чому Басманний районний суд, повністю знаючи про ці обставини, підтримав думку про те, що заявник порушив свої зобов'язання або що його поведінка виправдала позбавлення волі. Зважаючи на усі матеріали справи, Суд вважає, що національні суди не мали жодних кримінально-процесуальних підстав, які б вимагали зміни зобов'язань на домашній арешт. Таким чином, домашній арешт був застосований проти заявника незаконно. Відзначаючи, що підстави для продовження дії рішення про домашній арешт заявника, включаючи той, про який йшлося у рішенні від 30 грудня 2014 року, були, по суті, такими ж, як і у першому рішенні, Суд вважає, що незаконна ситуація стосувалася усього період застосування домашнього арешту. Таким чином, утримання заявника не відповідало вимогам "законності", викладеним у прецедентній практиці Суду, щодо слів "встановлено законом" у пункті 1 статті 5 Конвенції. З огляду на цей висновок немає необхідності розглядати, чи подали органи відповідні та достатні підстави для обґрунтування його тривалості або гарантували заявникові право на ефективний перегляд цього запобіжного заходу.

64. Суд доходить висновку, що мало місце порушення пункту 1 статті 5 Конвенції, і вважає, що немає необхідності розглядати скарги відповідно до статті 5 §§ 3 і 4.”

Принагідно зауважимо, що ЄСПЛ вже неодноразово у своїх рішеннях досліджував питання відповідності застосування домашнього арешту вимогам Конвенції. Серед багатьох інших прикладів слід назвати рішення у справах *«Бузаджи (Buzadji) проти Молдови»* (наведена вище), *«Манчіні проти Італії»* (*Mancini v. Italy*), скарга № 44955/98, *«Лавентс проти Латвії»* (*Lavents v. Latvia*) від 28 листопада 2002 року, скарга № 58442/00, *«Ніколова проти Болгарії (№ 2)»* (*Nikolova v. Bulgaria*) (№ 2) від 30 вересня 2004 року, скарга № 40896/98, *«Нінеску проти Республіки Молдова»* (*Ninescu v. Republic of Moldova*) від 15 липня 2014 р скарга № 47306/07, *«Делійоргїї проти Албанії»* (*Delijorgji v. Albania*) від 28 квітня 2015 року, скарга № 6858/11.

Вище перелічені рішення Страсбурзького суду, як і низка інших відповідних прецедентів вже враховано національними судами. Наприклад, колегія суддів судової палати у кримінальних справах Кропивницького апеляційного суду задовольняючи апеляційну скаргу захисника у своїй ухвалі від 08.04.2019 року вказував, що як зазначив Європейський суд з прав людини у своєму рішенні в справі "*Манчіні проти Італії*", за наслідками та способами застосування як тримання під вартою, так і домашній арешт прирівнюються до позбавлення волі для цілей ст. 5 п. 1 п.п. с Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод⁵.

Щодо статті 10 Конвенції.

“(а) Загальні принципи

71. Згідно з усталеною прецедентною практикою Суду, свобода вираження поглядів є однією з найважливіших основ демократичного суспільства і однією з основних умов її прогресу та самореалізації кожної особи. Як викладено у статті 10, ця свобода підлягає виняткам, які, однак, повинні тлумачитися суворо, і необхідність будь-яких обмежень повинна бути переконливо обґрунтована (див. серед інших рішень, *Handyside проти Сполученого Королівства*, 7 грудня 1976 року, § 49, Серія А № 24, *Ceylan проти Туреччини* [ВП], № 23556/94, § 32, ECHR 1999-IV, *Компанія “Плон” проти Франції*, № 58148/00, § 42, ECHR 2004-IV *Ліндон, Отчаковські-Лоренс та Жулі проти Франції* [ВП], № 21279/02 та 36448/02, § 45, ECHR 2007-IV, і *Karácsony та інші проти Угорщини* [ВП], № 42461/13 та 44357/13, § 123, ЄСПЛ 2016 (витяги)).

72. Суд нагадує, що вираз "встановлені законом" у другому пункті статті 10 вимагає не тільки, щоб оскаржуваний захід мав правову основу у внутрішньому законодавстві, але також посилався на якість закону, про який йдеться, який повинен бути доступними для заінтересованої особи та передбачуваними щодо наслідків його застосування (див., серед інших органів, *Ротару проти Румунії* [ВП], № 28341/95, § 52, ЄКПЛ 2000-V, і *Маестрі проти Італії* [ВП], № 39748/98, § 30, ECHR 2004-I). Проте, саме національні органи влади, зокрема суди, повинні тлумачити та застосовувати національне законодавство (див., серед інших рішень, *Уейт та Кеннеді проти Німеччини* [ВП], № 26083/94, § 54, ECHR 1999-I *Корбелі проти*

⁵ URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81060411>.

Угорщини [ВП], № 9174/02, пп. 72-73, ЄСПЛ 2008 і *Centro Europa 7 Srl та Ді Стефано проти Італії* [ВП], № 38433/09, § 140, ЄСПЛ 2012).

73. Перевірка «необхідності в демократичному суспільстві» вимагає від Суду визначити, чи відповідало оскаржуване «втручання» обумовлене «нагальною суспільною потребою», чи було воно пропорційним переслідуваній легітимній меті та чи були причини, наведені задля його виправдання національною владою, доречним та достатніми (див. *“Санді Таймс” проти Сполученого Королівства (№ 1)*, 26 квітня 1979 року, § 62, Серія А, № 30). Зокрема, Суд повинен визначити, чи були аргументовані національними органами причини обґрунтування втручання «релевантними і достатніми» і чи було вжито заходи «пропорційні законним цілям, які переслідуються» (див. *Шові (Chauvy) та інші проти Франції*, №. 64915/01, § 70, ЄСПЛ 2004-VI). При цьому Суд повинен переконатися, що національні органи влади, спираючись на прийнятну оцінку відповідних фактів, застосовували стандарти, які відповідали принципам, закладеним у статті 10 (див., серед багатьох інших рішень, *Зана проти Туреччини*, 25 листопада 1997 року, § 51, Звіти 1997-VII).

(b) Застосування вищезазначених принципів у цій справі

74. Суд зазначає, що 28 лютого 2014 року Басманний районний суд встановив умови для домашнього арешту заявника. Він заборонив: (i) залишати свою квартиру, (ii) спілкуватися з будь-якою особою, крім його найближчих родичів, (iii) за допомогою засобів зв'язку та Інтернету, і (iv) подавати заяви або звернення до громадськості або коментувати кримінальну справу засобом масової інформації (див. пункт 16 вище). Заборона спілкування, використання Інтернету та публічних заяв щодо кримінальної справи, безсумнівно, обмежує його здатність передавати та отримувати інформацію. Це було втручанням у його свободу вираження поглядів, незалежно від того, чи доступні йому інші засоби комунікації, такі як ті, які запропонував Уряд, коли він посилався на статтю, яку він опублікував, та записи у блозі, зроблені від його імені. Тому Суд приступить до розгляду питання про те, чи був цей захід «встановлений законом», чи переслідував одну або кілька законних цілей, перелічених у пункті 2 статті 10, і чи був він «необхідним у демократичному суспільстві».

75. Суд зазначає, що перелік допустимих обмежень, що містяться в пункті 7 статті 107 Кримінально-процесуального кодексу, був вичерпним, і суди не мали повноважень встановлювати інші умови у зв'язку з домашнім арештом. Суд зауважує, що перша і третя із зазначених вище умов були перераховані в навеленому положенні (див. пункт 37 вище), тоді як двох інших умов не було. Зокрема, запобігання контакту з «будь-ким, крім близьких родичів» значно перевищує поняття «певні особи», про які йдеться у цій статті.

76. 21 серпня 2014 року Замоскворецький районний суд змінив умови, зазначивши, що заявникові було заборонено спілкуватися лише з «особами, яким надано статус свідків у цій кримінальній справі». Таким чином, обсяг заборони був достатньо звужений, щоб потрапити під вимогу «певних осіб». 10 жовтня 2014 року той же суд скасував заборону на оприлюднення коментарів у кримінальній справі, зазначивши, що це не відповідає закону.

77. З вищевикладеного можна зробити висновок, що в період до 10 жовтня 2014 року обмеження свободи вираження поглядів заявника не відповідали закону, який, до того ж, визнав районний суд.

78. Що стосується наступного періоду, Суд зазначає, що після усунення двох незаконних обмежень суд наклав нову заборону - на використання радіо і телебачення, який він вказав серед заборонених засобів зв'язку. Те, як було сформульовано нову умову, залишило незрозумілим, чи заборонялося заявникові перегляд телебачення та прослуховування радіо, або ж йому було заборонено виходити в ефір. У будь-якому випадку, сфера застосування нового обмеження була ще ширшою, ніж попередня заборона публікувати коментарі щодо кримінальної справи, оскільки вона обмежувала доступ заявника до засобів масової інформації для надання заяв з будь-якого питання. Враховуючи формулювання та загальний зміст пункту 7 статті 107, у поєднанні з судовими рішеннями у цій справі, Суд сумнівається в тому, що заборона на використання телебачення та радіо є відповідним продовженням обмеження на використання “засобів зв'язку” ”. Однак, він не зобов'язаний приймати рішення про те, чи відповідає це обмеження національному законодавству, оскільки, як буде пояснено нижче, воно не переслідує законної мети.

79. Суд встановив вище (пункт 60), що формальною причиною домашнього арешту заявника є ризик його втечі. Національні суди та уряд посилялися також на ймовірність того, що він вплине на свідків і

перешкоджатиме здійсненню правосуддя, що може відповідати тій самій меті. Однак, як уже встановив Суд, ці ризики були повністю необґрунтованими, і, здається, вони не відігравали жодної ролі у вирішенні питання про запобіжний захід (там само). Більше того, не існувало зв'язку між обмеженнями свободи вираження поглядів заявника та зазначеними ризиками. Що стосується ризику втечі, нібито продемонстрованої поїздками до Московської області під час дії рішення про домашній арешт, важко зрозуміти, як навіть дійсно вважати, що заявник збирався втекти, це може мати відношення до заборони на використання ним радіо і телебачення як засобів спілкування. Заявник був ув'язненим у своїй квартирі; він перебував під суворим наглядом і носив електронний пристрій стеження; йому не дозволили залишати квартиру, навіть прогулятися. За цих обставин малоймовірно, що можливість оприлюднення публічного виступу по радіо чи телебаченню полегшить втечу. Що стосується можливості заявника використовувати публічну заяву, щоб впливати на свідків або іншим чином перешкоджати розслідуванню, то про це згадувалося суто абстрактно, і її зв'язок з використанням радіо і телебачення залишався невизначеним.

80. Обмеження, перелічені у частині 7 статті 107 Кримінально-процесуального кодексу, за певних обставин можуть бути виправдані інтересами здійснення належного кримінального розслідування і, таким чином, підпадають під мету "запобігання заворушенням чи злочинам" у значенні 10 § 2 Конвенції. Проте в цій справі вони застосовувалися без явного зв'язку з вимогами кримінального розслідування. Заборона на доступ заявника до засобів комунікації у рішенні про домашній арешт не слугувала меті забезпечити його присутність перед слідчим або під час судового засідання стосовно нього, і, як і у випадку рішення про поміщення його під домашній арешт, не мав жодного зв'язку з цілями кримінальної юстиції.

81. Суд приходить до висновку, що свобода вираження поглядів заявника піддавалася обмеженням, які не відповідали закону в період до 10 жовтня 2014 року, і після цього не переслідували жодних законних цілей, перелічених у пункті 2 статті 10 Конвенції.

82. Відповідно, було порушено статтю 10 Конвенції.

У наведеному контексті доречно буде зазначити, що у відповідності до ч. 5 ст. 194 КПК, якщо під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з триманням під вартою, прокурор доведе наявність всіх обставин, передбачених ч. 1 ст. 194 КПК, слідчий суддя, суд застосовує

відповідний запобіжний захід, зобов'язує підозрюваного, обвинуваченого прибувати за кожною вимогою до суду або до іншого визначеного органу державної влади, а також виконувати один або кілька обов'язків, необхідність покладення яких була доведена прокурором, зокрема, повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом. Проте чинним кримінальним процесуальним законодавством України не встановлено чи повинна особа, на яку покладено відповідні обов'язки, повідомляти уповноважену особу про зміну свого місця проживання та/або місця роботи до чи після такої зміни. Також надмірні дискреційні повноваження слідчому судді, суду надає закон завдяки занадто загальному формулюванню «утримуватися від спілкування з будь-якою особою», що у разі відсутності зв'язку з завданнями кримінального провадження може призвести до порушення Конвенції. Аналогічні наслідки може мати свавільне визначення такої особи та встановлення умов спілкування з нею підозрюваним, обвинуваченим, особливо за відсутності чітко встановлених у національному законі переліку таких умов. Разом з тим вразливим з огляду на положення статей 9 (Свобода думки, совісті і релігії) 10 (Свобода вираження поглядів), 11 (Свобода зібрань та об'єднання) Конвенції виглядає відсутність у законі чітких критеріїв визначення того, які саме місця може бути заборонено відвідувати підозрюваному, обвинуваченому.

Щодо статті 18 Конвенції.

“(а) Загальні принципи

90. Нещодавно Суд розробив загальні принципи, що стосуються статті 18 Конвенції у своєму рішенні у справі Мерабішвілі (цитоване вище, §§ 287-317). Висновки, які мають безпосереднє відношення до цієї справ, такі:

290. ... порушення [статті 18] може виникнути лише у тому випадку, якщо таке право чи свобода підлягає обмеженню, передбаченому Конвенцією ...

291. Сам по собі факт, що обмеження тих чи інших права або свободи, закріплених у Конвенції не відповідає всім вимогам положення, що допускає це, не обов'язково піднімає питання щодо статті 18. Окремий розгляд скарги за цією статтею є виправданим

лише у випадку, якщо твердження про те, що обмеження було застосовано з метою, не передбаченою Конвенцією, є фундаментальним аспектом справи ...

303. ... стосовно ситуацій, в яких обмеження переслідує більш ніж одну мету ... [вважаючи, що наявність будь-якої іншої мети [яка не підпадає під відповідне обмежувальне положення] саме по собі суперечить статті 18, оскільки не виправдовує цю фундаментальну відмінність і є несумісним з об'єктом і метою статті 18, яке полягає у забороні неправомірного використання влади. ...

305. ... обмеження може бути сумісним з матеріально-правовими положеннями Конвенції, які дозволяють його, оскільки воно переслідує мету, допустиму згідно з цим положенням, але все ще порушує статтю 18, оскільки воно головним чином призначено для іншої мети, яка не передбачена Конвенцією; іншими словами, якщо ця інша мета переважала. І навпаки, якщо передбачена ціль була головною, обмеження не суперечить статті 18, навіть якщо воно також переслідує іншу мету.

307. Яка мета переважає в конкретній справі залежить від усіх її обставин. Оцінюючи цей момент, Суд буде враховувати характер і ступінь осуду передбачуваної приховуваної мети і мати на увазі, що Конвенція була покликана підтримувати і сприяти ідеалам і цінностям демократичного суспільства, керованого верховенством права.

308. В тривалих ситуаціях не можна виключати, що оцінка того, яка мета була переважною, може змінюватися з часом.

311. ... як правило, тягар доказування не покладається на одну або іншу сторону, оскільки Суд вивчає весь матеріал, що знаходиться у його розпорядженні, незалежно від його походження, а тому, що він може, у разі необхідності, отримати матеріали за власною ініціативою. ...

314. ... стандарт доказування по справам, які знаходяться у його [Суду] провадженні є "поза розумним сумнівом". ... такі докази можуть впливати із співіснування досить сильних, чітких і узгоджених висновків або аналогічних непереборних презумпцій факту. ... рівень переконання, необхідний для того щоб дійти висновку, нерозривно пов'язаний зі специфікою фактів, характером заявленого твердження, а також конвенційним правом, що знаходиться під загрозою порушення...

315. Суд може вільно оцінювати не тільки належність і допустимість, але й доказову цінність кожного доказу, що знаходиться у його розпорядженні.

316. Тому немає підстав для Суду обмежуватися прямим доказуванням стосовно скарг відповідно до статті 18 Конвенції або застосовувати спеціальний стандарт доказування у таких скаргах.

317. Однак слід підкреслити, що непрямі докази в цьому контексті означають інформацію про первинні факти чи контекстні факти або послідовності подій, які можуть стати основою для висновків про первинні факти ... Звіти або заяви міжнародних спостерігачів, неурядових організації або засобів масової інформації, або рішення інших національних або міжнародних судів часто беруться до уваги, щоб, зокрема, задля того, щоб пролити світло на факти або підтвердити висновки, зроблені Судом ... "

91. Ті ж принципи були повторені і застосовані у справі Навального (наведена вище, §§ 163-176).

(b) Застосування вищезазначених принципів у цій справі

92. Суд вважає, що в цій заяві скарга за статтею 18 представляє фундаментальний аспект справи, який не розглядався вище, і заслуговує окремого розгляду.

93. Суд встановив вище, що тримання заявника під домашнім арештом було застосовано незаконно і що заборона на доступ до засобів зв'язку не переслідує законної мети (див. пункти 63 і 81 вище). З огляду на ці висновки, Суд може відмовитися від оцінки питання про множинність цілей стосовно цих заходів і зосередитися на питанні, чи існувала за відсутності законної мети прихована мета (див. Навальний, вище, § 166).

94. Прохання про те, щоб зобов'язання не залишати Москву замінено на домашній арешт, було подано 26 лютого 2014 року, безпосередньо після двох арештів заявника 24 лютого 2014 року за участь у несанкціонованих громадських зборах; Суд визнав обидва арешти порушенням статей 5 і 11 Конвенції, а один з них також порушив ст. 18 (див. Навальний, наведене вище, §§ 71-72, 125-26, 138, 146 і 175). Більше того, Суд звернув увагу на характер арештів заявника і встановив, що підстави для його позбавлення волі стали більш неправдоподібними (див. Навальний, наведений вище, §§ 167-68). Він прийняв твердження, що його був спеціально і особисто ідентифіковано як відомого активіста (там же, § 170). Його позбавлення волі в цій справі має розглядатися в контексті цієї послідовності подій.

95. Далі Суд зауважує, що домашній арешт заявника разом з обмеженням свободи вираження поглядів тривав більше десяти місяців. Ця тривалість виявляється невідповідною до характеру кримінальної відповідальності; зокрема, до брата заявника, який був головним обвинуваченим у справі про шахрайство, не застосовувалися такі заходи. Обмеження, накладені на заявника, особливо заборону на свободу вираження поглядів, які навіть національні суди вважали незаконними (див. пункт 77 вище), ставали все більш невідповідними протягом цього періоду, з огляду на відсутність їх зв'язку з цілями кримінальної юстиції ставала все більш очевидною (див. пункт 80 вище).

96. У справі Навального, наведеній вище, при обговоренні статті 18 Конвенції у зв'язку зі статтями 5 і 11, Суд посилався на збіжні контекстні докази того, що на той час влада ставала все більш суворою у відповідь на поведінку заявника та інших політичних активістів і, загалом, їхнього підходу до громадських зборів політичного характеру (там само, § 172). Він також посилався на більш широкий контекст спроб російських властей контролювати політичну діяльність опозиції (там само, § 173) і відзначив роль заявника як опозиційного політика, що відіграє важливу громадську функцію через демократичний дискурс (там само, § 174).

97. Суд вважає, що докази, на які посилався у справі Навального, однаково стосуються цієї справи і здатні підтвердити твердження заявника про те, що його поміщення під домашній арешт з обмеженнями щодо зв'язку, кореспонденції та використання Інтернету переслідувало мету згортання його громадської діяльності, включаючи організацію та відвідування громадських заходів.

98. З огляду на вищевикладене, Суд вважає, що обмеження права заявника на свободу в цій справі переслідували ту саму мету, що й у справі Навального, а саме для припинення політичного плюралізму. Це становило загальну мету у значенні статті 18, яка, крім того, досягла основного значення (там же, § 174).

99. Отже, мало місце порушення статті 18 у зв'язку зі статтею 5 Конвенції.»